

HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV

ZƏFƏR YOLU

ESSE

**«GƏNCLİK» NƏŞRİYYATI
BAKİ - 2003**

Redaktoru və nəşiri **Əlican Əliyev**

H.Mirələmov. Zəfər yolu. Esse, Bakı, Cənclik, 2003, 66+4 səh.

Yazıçı-publisist Hüseynbala Mirələmovun «Zəfər yolu» essəsində xalqımızın Böyük oğlu, Müdrik Ağsaqqalı, Millət Atası, Möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevin keçdiyi şərəfli həyat yolu, fəaliyyəti tərənnüm olunur.

4702060204
M **M653(07)-2003** qnf nəşn

İSBNJSfo-5-8020-1646-9

© **H.Mirələmov, 2003**

ZƏFƏR YOLU

esse

*Xalqımızın Böyük Oğlu, Müdrik
Ağsaqqalı, Millət Atası, möhtərəm
prezidentimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyevin
şərəfinə*

Böyük İnsan zirvədən boylanırdı. Əllərinin hərərəti, işıqlı və müdrik zəkası, tükənməz enerjisi ilə uzun illər ərzində kərpic-kərpic, pillə-pillə ucaltdığı saraya — artıq dünyanın hər yerindən görünməkdə olan Azərbaycan adlı Dövlət Sarayına qürurla baxırdı.

Bu Saray bahar günəşinin səhər çağı təbiətdə yaratdığı min bir çalarlı rəngə boyanmışdı. Böyük İnsanın illər boyu inam və [5-6] inadla keçdiyi yolda sonsuz zəhməti və gücü ilə başa gətirdiyi Dövlət Sarayının əzəməti onun hər cür sıxıntılara tablamış, müqəddəs arzu və istəklər beşiyi ürəyini rıqqətə gətirmişdi. Çiçək açmış arzuların sevinci qəlbini titrədir, kükrəyən köksünü qabardırdı.

... Fəqət arzuların çiçəklənməsinə qədər neçə fəsil dəyişib. Üst-üstə qalaqlanmış buz dağları əriyib, buludlar toqquşub, leysanlar yağıb, sellər-sular ana təbiəti yuyub. Qızmar günəş altında cadar-cadar olmuş torpağın dodaqları su istəyib. Vaxtsız xəzan yelləri əsib. Neçə-neçə körpə fidan boy atmamış kökündən qopub. Soyuq şimal küləkləri Vətən — Ana saçlarını necə də amansızlıqla yolub!.. Qara yellərin soyuq nəfəsi qönçə tutan çiçəkləri-ləçəkləri soldurub.

Vətən — Ananın fəryadlarını O — Böyük İnsan eşidirdi, duyurdu. Bu fəryadlar [6-7] qəlbini göyür-göyür göynədir, sinəsini dəşirdi.

Böyük İnsan ağır, ləngərli addımları, təmkinli, səbirli baxışları ilə öz yolundaydı. O, tarixin təkərinə öz qətiyyəti, iradəsi ilə çevirəcəyi zamana doğru irəliləyirdi. Axı tarixin qarşısına alnıaçıq çıxmaq üçün əllərini qoynuna qoyub gözləmək ölüm-dirim savaşa girəcək cəngavər üçün məğlubiyyət demək olardı. Böyük İnsan çarpışırdı. Bütün qətiyyəti, iradəsi ilə çarpışırdı. O, zamana — həlledici döyüşlərin baş verəcəyi həmin zamana doğru getdiyi kimi, zaman da ona doğru gəlirdi.

Böyük İnsan iti zəkası və fenomenal ağılı ilə bunları görürdü. Dünyaya meydan oxuyan, tiranları gurulrulu alqışlarla Olimpın zirvəsinə qaldırıb, şəninə təmtəraqlı nəğmələr qoşan, fəqət Tanrının hökmü ilə tarix səhnəsindən gedən kimi onu fikirlərdə, beyinlərdə amansızlıqla, qəddarlıqla dəfn [7-8] etməyi bacaran rejimin sərt qanunları çərçivəsində yaşamaq və işləmək məcburiyyətində qalsa da, bunları görə bilirdi.

Bir ömür insana bəs eləyərmi?

Hər kəs yaxşı bilir ki, ona verilmiş həyatı bircə dəfə yaşaya bilər. Demək, bir ömür insana bəs eləməlidir. Bəs onda başa varmamış arzular, həyata keçməmiş diləklər... Axı hər birimiz yaxşı bilirik, yaşadığımız günlərin gətirdiyi ab-hava ilə doğulan arzularımız qəlbimizdən və min bir dərdimizdən keçsə də yaşarılıq qazana bilmir. Bu arzular bəzən addım atacağı sabahları gözləyə-gözləyə qalır.

Axı Böyük İnsan da bəşər övlədidir. Axı O da bizim kimi sevinmək istəyir, axı O da bizim hər birimiz kimi əzablara, iztirablara məruz qalır.

Demək, Tanrının bəxş elədiyi ömrü saat mexanizmi kimi dəqiqliklə yaşamaq, günəşin kainatda payladığı işıqdan, enerjiden [8-9] payna düşənlərin hamısından bəhrələnməklə həyatı arzulara nəfəs vermək artıq insanın özündən asılıdır. İnsan ancaq ulu Tanrıya ona görə minnətdar olmalıdır ki, ona təbii qabiliyyətlər — bu təbii qabiliyyətlərin tacı sayılan ağıl bəxş edib. Ağılı isə gücə, qüdrətə, inama, inadla, qətiyyətə çevirmək insanın öz əlindədir. Fəqət öz əlində olsa da, bu, çox çətin bir missiyadır. İnsanların çox az qismi bunu bacara bilir. Bacaranlar artıq seçilmişlərdir. Bəşəri mahiyyət kəsb edən insanlardır.

Böyük İnsan bunu bacardı.

Necə də asan səslənir, «bacardı» ifadəsi. Bu bircə kəlmənin arxasında bütöv bir ömür dayanır. Səksən il ərzində neçə-neçə tufanlara düşmüş, alovlardan keçmiş, ən gərgin psixoloji döyüşlərdən qalib çıxmış bir ömrün zirvəsindən baxanda həmin ifadənin mahiyyətə tam cavab vermədiyi necə də aydın görünür. [9-10]

Ən kəskin, sərt və bəlkə də, qəddar opponentlərin belə heyrətləndiyi məqamlardan ustalıqla keçmək, hətta bu məqamlardan bəhrələnmək imkanını gözdən qaçırmamaq, həyatın bəzən qərəzkarlıqla dolaşdırdığı kələfləri fəhminin, qeyri-adi intuisiyasının gücü ilə çözmək Böyük İnsan üçün asan olmuşdurmu? Cavaba lüzum yoxdur. İnsanlar həqiqəti açıq-aşkar təsdiq edə bilməyəndə ürəklərində, daxili dünyalarında onunla barışırlar. Böyük İnsanın boylandığı zirvədən qürurla baxmaq haqqı var. Qartal qanadlarının gücünə arxalanaraq zaman-zaman ənginliklərə baş vurur, bu ənginliklərin qalın

buludlarını yaran zirvəni görəndə, bu zirvə onun ruhunu oxşayanda həmin ucalığı özünə əbədi məskən seçir. Sonra da iti baxışları ilə çox-çox aşağılarda qalmış dərələri, göz işlədikcə uzanıb gedən düzənləri seyr etməyə başlayır. [10-11]

Böyük İnsan tarixə qovuşmuş illərin zəfər dolu yollarına baxdıqca onun nurani simasındakı cizgilər, gözlərində bir-birini əvəz edən duyğu çalarları təsdiq edir ki, bu yollar heç də hamar olmayıb. Zəfər çələngləri ilə dolu pillələri qalxmazdan əvvəl onu tikmək, qurmaq gerek idi. Ömür yolu bir-birinə bağlanmış qırılmaz zəncir deyil. Bəzən elə namərdlər tapılır ki, bu zənciri «uf» demədən bircə anda qırıb atmaq üçün qılıncını siyirir, cəllad kimi amansız olur.

Böyük İnsan bu gözlənilməzliklərin hamısına hazır idi. İnsan nə qədər fəvqəladə bir varlıq, Tanrının yaratdıqlarının ən parlaq əşrəfi olsa da, o, amal uğrunda, müqəddəs bildiyi arzular naminə yaşayır. Onun ən qanlı mübarizələri, çarpışmaları bu arzuların həyata keçməsi üçündür. Yoxsa, çox tez yorular, yarı yolda qalardı. Onda da həyatın, yaşamağın mənası olmazdı. Mübarizələrin, döyüşlərin, əzabların, iztirabların mənasızlığı İnsanı [11-12] bezdirərdi. Axı İnsanı yaşadan amalları, arzularıdır.

Böyük İnsan uca Tanrının bəşər övladına bəxş elədiyi müqəddəs nə varsa, onun uğrunda mübarizəyə qərar verdi. Bu isə artıq amala çevrilmiş arzu idi. Onun kredosu, meyarı, ölçüləri mənəvi dəyərlərə söykənirdi. Onun tükənməyən gücünün, enerjisinin mənbəyi də məhz burada axtarılmalıdır.

İlk gəncliyindən, həyatının daha qaynar çağlarından varlığına hakim kəsilmiş bu duyğular onu — Böyük İnsanı yorulmağa qoymur, arzularını mənsub olduğu xalqın, çörəyi, suyu ilə böyüdüyü, havası ilə nəfəs alıb yaşadığı Vətən — Ananın müqəddəs diləkləri ilə qovuşdurub yeni sabahlara çağırırdı.

Budur iradəni sipərə döndərən, budur Böyük İnsanı bütün sınaqlardan keçirib ona sarsılmaz dözümlə, dəyanət bəxş edən. [12-13]

Budur İnsanı yer üzünün əşrəfi edən, kamillik, alilik zirvəsində əbədi yerini müəyyənləşdirən, insanların da, Tanrının da istəklisinə çevirən.

Böyük İnsanın qərar tutduğu məkan qalibiyyət zirvəsidir. Kimsə deyə bilməz ki, həmin zirvədən Böyük İnsan ancaq keçmişinə boylanır. Əsla! O, bu keçmişi elə yaşayıb ki, onu sadəcə seyr etmək qəbahət olardı. Bu ömür zirvəsindən gələcəyin yollarını görmək, müqəddəs diləklər uğrunda mübarizəni necə davam etdirməyin elmini öyrənmək üçün baxılmalıdır. Bu ömür Böyük İnsanın səksən il ərzində zərrə-zərrə, bütün həyatını verməklə yaratdığı elmdir: Cild-cild əsərlərə sığmayan, dünyanın ən mötəbər universitetlərinin illərlə öyrənəcəyi və öyrədəcəyi elmdir. Bu, dövlət qurmaq elmidir. Bu, bəşəri dəyərlərə, xalqına, millətinə, torpağına, ədəbiyyata, incəsənətə, diplomatiyaya, bağışlamağı bacarmaq, dünəni unutmadan sabahı görmək məharətinə həsr olunmuş elmdir. Ən çətin, çıxılmaz görünən məqamlarda belə iynə ucu boyda işığın sızdığı çıxış yolunu görə bilmək elmidi. Böyük dünyamızda bu elmin ən ali, ən müqəddəs, ən azı barmaqla sayılan müəlliflərindən biri də elə Böyük İnsanın özüdür.

Böyük İnsan bütün ömrü boyu varlığına hopmuş güc və qüdrətini səfərbərliyə ala bilmiş, ən dəhşətli anlarda da sarsılmamış, şərin təntənə himni oxuduğu zaman belə məğlubiyyət barədə düşünməmiş, bütün gücü ilə onu rədd etmişdir. Tapındığı mənəvi dəyərlərin əsasında formalaşmış qənaət və prinsipləri onun həyat ritmini təmin etmiş, heç bir yad təsirə düşmədən, bütün boşboğaz moralistlərin dediklərinə məhəl qoymadan qəlbinin hökmünə, zəkasının qüdrətinə söykənmişdir. Bu səbəbdən də tarixin ən burulğanlı, sıx dumanlı məqam- [14-15] larında azmadı, yolunu itirmədi, yanılmadı.

Qərinələrin soyuq rəqəmlərlə ifadə olunan hər on ili cəmiyyətin həyatında baş verən dəyişikliklərə ayna tutur. Bu zaman aşırımları onun taleyindən anları, dəqiqələri, saatları, günləri, ayları, illəri ilə keçmişdir. Bu aşırımların ən dar, qorxulu keçidlərini dünyanı heyrətə gətirərək, öz müasirlərini hədsiz təəccüblərə, həsədlərə məruz qoyaraq adlaya bilmişdi. Ətrafında qurulan və əslində çıxılmaz görünən ən dəhşətli torları, qaranlıqları ağılının, zəkasının parlaq işığı ilə doğrayıb özünə yol açmışdı.

Bəli, Böyük İnsan zirvədədi. Ancaq bu zirvə buludlu, dumanlı deyil, bu zirvənin ətəklərindən onun pikinə qədər hər yan baharın gül-çiçəyinə bələnib. Eyni amalın əkiz qardaşı kimi günəş də işığını, hərərətini ondan əsirgəmir.

Böyük İnsan sevinir. Bu, təkcə onun özünün, şəxsi həyatının şirinliyini ifadə eləyən [15-16] sevinc deyil. Bu, qabağa düşüb, qoşunu susuz səhralardan keçirən, insanları diləklərinə qovuşduran və bundan qürur duyan fədakarın sevincidir. Bu, insanlara Tanrıdan aldığı ruhu həqiqət kimi əta edən müqəddəslik sevincidir. Bu, insanları cəhalətdən, pərakəndəlikdən xilas etmək naminə ulu Tanrının göndərdiyi vəhyləri ona inananların hamısına səxavətlə paylayan Böyük İnsanın sevincidir.

Böyük İnsanın sevinmək haqqı var. Bu haqqı onun ən qatı əleyhdarları, bəsirət gözləri qapanmış bədxahları belə təsdiq etməyə bilmirlər.

Zəngin və geniş mənəvi dünyanın sahibi olan Böyük İnsan köksündə daim çırpınan narahat bir ürək daşıyırdı. Bu ürək onun Vətəni idi. Yaxşı bilirdi ki, bu ürək bir gün əbədi ritmi ilə ümumdünya ahənginə qovuşacaq. Q, öz ölkəsini öz varlığına köçürmüşdü. Dünyanın harasında olsa da, hansı [16-17]

vəzifə kürsüsündə otursa da, mövcud qanunların diqtəsi ilə danışsa da, varlığındakı həmin səsi aydın eşidirdi. Bu səsin özü də onun yoluna işıq tuturdu. Onun varlığına hopmuş Vətənin daşı, torpağı, yerüstü və yeraltı sərvətləri, qayalar, meşələri, dənizi, gölləri, ən nəhayət, insanları — dünyanın azad, sərbəst yaşayan ölkələrinin vətəndaşları kimi zəncirsiz, qandalsız, mənəvi buxovlarsız yaşamaq haqqı olan insanları — bütün bunların hamısı onun varlığında ehtiva etmişdi. Bütün bunların hamısını özünün zərrələri bilirdi. Yaralanan, qəsd edilən, oğurlanan, talan edilən nə varsa hamısının göynərtisini özündə, öz varlığında, cismində duyurdu. Məhəbbət kimi, sonsuz sevgilər kimi əriyib onun varlığına hopmuş bu duyğuları köksündə ona görə qoruyurdu ki, öz xalqını ağ günə çıxartsın. Bütün bunlar xalqının xoşbəxtliyi naminə idi. Bu qədər ağırlığı, göy qübbəsi [17-18] qədər yükü çiyinlərində Atlantsayağı bir qüvvə ilə necə daşıyırdı? Böyük İnsan üçün də bu, o qədər asan deyildi. İllər boyu topladığı həyat enerjisinin, aqlının, gücünün tam səfərbərliyi sayəsində buna nail ola bilmişdi.

Böyük İnsan öz ölkəsinin birinci adamı idi. Hətta həyat səhnəsində, pərdə arxasında olduğu zamanlarda belə nüfuzu, təsiri ilə birinci olaraq qalırdı. Bu nüfuzun sayəsində o, rejimin imkanlarından maksimum bəhrələnərək, bütün qazandıqlarını Azərbaycanın gələcəyinə yönəldirdi.

Böyük İnsan uzaq şimalın elm mərkəzlərinə, məşhur ali məktəblərinə göndərdiyi gənclərin bu gələcəyin qurucuları olacaqlarına əmin idi. Azərbaycan üçün yaradılan imkanlara sərt reaksiya verən rejimin vaizlərini özünün dəqiq məntiqi, əsaslandırılmış cavabları ilə susdura bilirdi. Sübut edə bilirdi ki, Vətənin, onun qəlbində yuva [18-19] qurmuş, çırpınan, titrək ürəyin — Vətən — Ananın buna tam haqqı var. O, çox gözəl bilirdi ki, rejimə qarşı getməklə yox, onun hakimiyyət pultlarına sahib olmaqla Vətəni qorumaq olar. O, çox gözəl bilirdi ki, onu tora salmağa gücləri çatmayan qəddar, hiyləgər, zəkəsiz ideoloqlar bir vaxt ona arxa çevirəcəklər. Onun sinəsini orden və medallarla bəzəyən əllərin məqam düşən kimi xəncər tutacağını çox gözəl bilirdi. Dünyanın qarışdığı anlarda onu cismən məhv etməyə çalışanların məğlubiyyətləri Böyük İnsanın bu həqiqətləri hələ çox-çox əvvəllər bilməsi ilə bağlı idi.

Böyük İnsan zəhmətin nəyə qadir olduğunu yaxşı bilirdi. Zəhməti öz həyatının mənası bildiyi kimi, zəhmətə güvənən, halal zəhməti ilə yaşamaq istəyən insanlara da qayğı göstərir, dayaq durur, ilham verir.

Ucalığa gedən yolların tər damlalarının şəffaflığında işığa, nura bələndiyini, bu [19-20] yolların alın tərinin töküldüyü yerdən başladığını deyirdi.

Bütün bunlar Böyük İnsanın prinsipləri idi. O, bu prinsiplərlə amal və arzularını addım-addım gerçəkləşdirirdi və həm də elə gerçəkləşdirirdi ki, dünyanın yarısına hakimlik edən imperiya cəlladlarını xoflandırmırsın. Bu prinsiplər onun şəxsi maraqları və ailə mənafeyi ilə ziddiyyət təşkil etmirdi. Çünki onun taleyində xalqının, Vətənin mənafeyi ilə şəxsi mənafeyi qovuşmuşdu.

O, siyasi mübarizə tarixində bir yol seçmişdi: maksimum obyektivliyə əsaslanan düz yol. Zaman keçdikcə bu yola o, axıran aşkarlıq və demokratiya prinsiplərini də əlavə etdi. O, həyatın gətirdiyi ən məkrli siyasi tufanların səmtini və mənbəyini vaxtında duya bilirdi.

Böyük İnsan açıq okeanda tənha üzən gəmini sahilə çatdırmağa qadir olan və bu [20-21] yolda idarə elədiyi gəmini hər cür gozlənilməzliklərdən qoruyub sahilə çatdırabilən kapitandır. O, aysberqlərin, smerçlərin nələr törədə biləcəyini qabaqcadan duya bilir, nəhəng sistemin bütün naqisliklərini və çatışmazlıqlarını görürdü.

Böyük İnsan nəhəng siyasət eşalonlarında onunla bir cərgədə dayananların təfəkkürü ilə dərk oluna bilməzdi. Məhz onu axıran dərk edə bilmədikləri üçün həmişə ondan ehtiyatlanır, belə demək mümkünsə, qorxurdular.

Nəhəng sovet əjdahasının can verdiyi illərdə onu xilas etmək, təbiətini yumşaltmaq yolu ilə ömrünü uzatmaq istədilər. Bəlkə də, bununla özlərini, şöhrətlərini qorumaq yolu seçmişdilər. Hər cür yeniliyi vaxtında duyan Böyük İnsanı bu yolda özlərinə sındırılmayan maneə kimi görürdülər. Elə buna görə də onu tarix səhnəsindən götürmək istəyirdilər. Bəli, onlar məhz belə [21-22] düşünürdülər. Ancaq zaman Böyük İnsanın xeyrinə işləyirdi. Yeni siyasət tufanlarından sarsılanlar, başlarını itirənlər hakimiyyət pultlarını qoruya bilmədilər. XX əsr tarixə nəhəng imperiyanın doğuluşu kimi daxil olmuşdu. Elə həmin XX əsr də imperiyanın çökməsi əsri kimi min illər boyu xatırlanacaq. Cəmiyyətin bətnində yeni tufanların uğuldamasına başladığı günlərdə Böyük İnsanı böyük siyasətdən kənar etmiş olduqlarını düşünənlər yanılmışdılar; bərk yanılmışdılar.

Böyük İnsanın ağı, zəkası yeni çiçəklənmə mərhələsinə qədəm qoymuşdu. Çiçəkdən sonra isə bar-bəhər gəlir.

Tarix Böyük İnsanı sınağa çəkirdi. İradəsi, dözümlü, qətiyyəti bir daha davam gətirəcəkdimi?

Böyük İnsan kriteriyaların, ölçülərin, nizamların dəyişməsinə göz qoyurdu. Və bütün bunları qanunauyğun hesab edirdi. Təkcə [22-23] barışmadığı onun ölkəsinə — ürəyinə qarşı haqsızlıq,

ədalətsizlik, namərdlik, qəddarlıq idi. Bu haqsızlığa dözmək isə daha yeni haqsızlıqlara haqq qazandırmaq demək olardı

... Böyük İnsan boylandığı zirvədən artıq tarixə qovuşmuş həmin günləri özünün uzaqgörən baxışları ilə ən kiçik zərrəciklərinə qədər aydın görürdü. Artıq keçmişə qovuşmuş həmin günlərin közərən üfqləri, qırmızı qana bələnmiş ağ qışı indi birər-birər onun yaddaşında oyanırdı.

Böyük İnsanın alnında iztirablı qırıqlar yol salırdı. Bunlar daha ağrılı idi. Çünki nə qədər sədaqət və düzlük rəmzi olsa belə, özgə bir diyarda - Vətəndən uzaqlarda üzünə çırpılan soyuq küləklərdən daha betəri Vətəndən əsən bədxahlıq, namərdlik zəhəri qatılmış küləklər idi. Bu, artıq elə xəyanət idi ki, onun qarşısında sarsılmamaq üçün qeyri-adi güc tələb olunurdu. İmzalı- [23-24] imzasız məktubların təşkilatçıları milli xəyanətkarlar idilər. Böyük İnsanın əleyhdarları, əlbəttə, onu yaxşı tanıyanlar bilirdilər ki, o yenə özündə güc tapıb həqiqəti öz xalqına çatdıracaq, ən qatı qaranlığa işıq tutacaqdır. Ona görə də bəraəti heç vaxt mümkün olmayacaq xəyanətlərə əl atırdılar.

Böyük İnsanın işığı daha gür idi. Onlar isə yarasalar kimi işıqdan qorxurdular. Böhətanlar, şantajlar, yaxınlarına, doğmalarına, ona sədaqətli olanlara qarşı hədə-qorxular onun xalqının bağrında qorunub saxlanmış köklərinin yenidən şaxələnməsinin qarşısını ala bilməzdi.

Bütün bunları təşkil edənlər kimlər idi? Bütün bunları yayın istisində, qışın soyuğunda zəhmət çəkən, tər tökən, zavodda, fabrikdə, dəzgah arxasında gecə-gündüz çalışan, lap bazarlarda meyvə-tərəvəz satanlar - sadə, sırayı adamlar etsəydilər, [24-25] güman etmək olardı ki, aldanırlar. Həyatın mürəkkəb mexanizmindən baş çıxara bilmirlər. Xeyr, Böyük İnsan sadə və sırayı adamların qəlbinin təmizliyinə, onların sədaqətinə inanırdı. Çox gözəl bilirdi ki, bu xəyanətkarlar Azərbaycana qarşı fitnə toru hörənlərin hiyləsinə aldananlardır. Ən dəhşətli o idi ki, bu, təkcə aldanış deyildi. Onların çürük əqidələri, layiq olmadıqları vəzifə rıçaqlarının əllərindən çıxacağından yaranan qorxu ilə bağlı idi. Çünki bu vəzifələrin hesabına onlar var-dövlət qazanmış, sərvət sahibi olmuşdular. Odur ki, Böyük İnsanın haram yola qarşı barışmaz olduğunu, onlarla haqq-hesab çəkilməliyini düşündükcə vahimələndirilirdi. O, kimlərə çörək vermişdisə, onlardan da həmin çörəyi halallıqla yeməyi tələb edirdi. Çünki özünün keçdiyi yol halallıq örnəyi idi.

Böyük İnsan şəraiti düzgün qiymətləndirirdi. Neçə il Vətəndən uzaqda soyuq [25-26] iqlimdə — yad, bəli, hər cəhətdən yad adamlar arasında, sözün həqiqi mənasında ehtiyac və təqiblərlə üzləşərək yaşamağa məcbur olsa da, bir gün Vətənə dönəcəyini bir an da unutmurdu.

Vətən — yazıq Vətən, başı bəlalı Vətən...

Vətən isə bacarıqsız dil pəhləvanlarının, eyni zamanda nəfsinin əsiri olmuş tamahkarların, vəzifə hərislərinin — o hərislərin ki, siyasi döyüş meydanında kütbeyin idilər — ümidinə qalmışdı. Nəticədə xalq ümitsizliyə qapılmış, mənəvi dəyərlər aşınmaya məruz qalmışdı. Hər yanda dərəbəylik, özbaşınalıq at oynadırdı. Ən faciəlisi, ən dəhşətli isə o idi ki, Vətən torpaqlarına acgöz dişlərin qıcandığı günlərdə taxt-tac uğrunda ölüm-dirim mübarizəsi gedirdi. Halbuki bu ölüm-dirim mübarizəsi Vətənin hədələndiyi sərhədlərdə, konkret desək, erməni faşistlərinə qarşı — Qarabağda getməli idi. [26-27] Ölkənin şərqiindən qərbinə, şimalından cənubunacan hər yanda güllə səsləri eşidilirdi.

Böyük İnsanın ürəyi çat verdi. Bu çat Vətən — Ananın cavabsız qalan fəryadlarının əks-sədası idi. Ömür-gün yoldaşını belə ağır günlərin birində itirmək isə necə də dözülməz idi. Ağrı və iztirablar onu yatağa saldı. Gözünü açanda yanında oğlundan və qızından, bir necə qohumundan, çox az qisim sədaqətli olan adamlardan başqa heç kim yox idi.

Böyük İnsan bu biganəliyə və bu soyuqluğa layiq deyildi. O, insanların məhəbbət işığında, ürəklərinin hərarəti ilə qızınmağa layiq idi. Axı işıq, hərarət verdiyi adamların sayı minlərə, yüz minlərə çatırdı. O, yanında olan və heç vaxt üzünü görmədiyi bu adamların saf, təmiz əqidələrinə heyran idi. Heç şübhəsiz, Böyük İnsan sədaqəti həmişə yüksək qiymətləndirib. O, yaxşı [27-28] bilirdi ki, çox vaxt həyatın nizam-tərzisini qoruyanlar sədaqətli insanlardır. O insanlar ki, həmişə həqiqəti ali biliblər, uca tutublar.

Böyük İnsan yaşadığı zamanın özündə belə, təsadüfi deyil ki, xalqın özü tərəfindən müqəddəs qəhrəmanlar kimi əzizlənir, sevilir. Həmişə haqqı və ədaləti qoruduğu üçün sevilir. Elə ona görə də heç kəsini alicənablığını, sədaqətini, mərdliyini unutmur, gözdən qaçırmır, hər kəsi layiq olduğu yerdə görməyindən zövq alır.

Ancaq bütün bunlar hələ sonralar olacaqdı. Hələ qarşıda dəhşətli sınaqlar, taleyin çox ağır zərbələri vardı. Səhhətinin və həyatının ən ağır məqamlarında belə fikrin gözü ilə çox uzaqları görə bilirdi. Ancaq onun gördükləri ən yaxın adamlarına belə xülya idi; əsas olmayan, heç vaxt reallığa çevrilməyəcək xəyallar. Bəli, onun ətrafında olanların çoxu elə beləcə də düşünürdü. [28-29] O isə Azərbaycanın azadlığını tam aydınlığı ilə görür və buna öz varlığı kimi inanırdı. İnsanlar — çox az olan vəfalı adamlar isə ona dayaq olmaq üçün gəlmişdilər. Böyük İnsan gənc övladlarından və elə gənc ikən

ana nəvazişindən məhrum olan övladlarından, ona sədaqətli olan insanlardan, ən başlıcası Vətənə sevgidən güc aldı. Ondən kömək gözləyən məzlum, əzabkeş, yerindən-yurdundan didərgin olmuş torpaqlarını, isti yuvalarını itirmiş insanlara əl uzadıb, onları fəlakətin ağzından qoparmaq üçün sarsılmadı, daxilində heç vaxt tükənməyən, yenilməyən qüvə tapdı.

Böyük İnsan dözməli idi. Dözdü. Qabaqda onu amansız döyüşlər gözləyirdi. O, bu döyüşlərdən, fikir toqquşmalarından qorxmurdu. Fiziki, cismani məğlubiyyəti isə erkən tərksilah edib geri qaytardı.

Çünki ümid işığı çox uzaqda olsa da közərirdi. Böyük İnsan o işığın hardan gəldi- [29-30] yini, necə gəldiyini bildiyi üçün ona üz tutdu. Övladlarının da qəlbini isitdi. Bütün qüvvəsini bu istiqamətə yönəltdi. Təkcə özünün yox, başqalarının, ona inanan adamların da güc və qüvvələrini səfərbər etdi. Gecə-gündüz beyninin ən alt qatlarında belə ehtiyat olaraq qalan imkanları səfərbərliyə aldı. Onun təbiəti belə idi. Onun yenilməz xarakteri bütün həyatı boyu daim hazırlıqlı olmağı tələb edirdi. Bəli, Böyük İnsan hər anın, hər saatin, hər günün gətirəcəyi hər hansı yeniliyə qabaqcadan mənəvi-psixoloji hazırlığa vərdiş eləmişdi.

O, Vətənə ona görə qayıtmırdı ki, prezident olsun, hakimiyyət sahibi olsun. Onun hakimiyyət iddiası yox idi. O, Vətənə qayıdırdı, çünki qayıtmalı idi. Onun əzəli və əbədi beşiyi bura idi.

Böyük İnsan həm də ona görə qayıdırdı ki, mənəvi ata kimi, böyük siyasi xadim, [30-31] diplomat, dövlət adamı, ictimai xadim kimi uzun illər qazandığı təcrübəsini bölüşsün. Dilemma qarşısında qalanlara, tərəddüd edənlərə ürək-dirək versin, dayaq dursun, düzgün yol göstərsin. O, əfsanəvi Bəhram Gur deyildi ki, iki aslan arasından tac götürsün. Vətənin xilasını naminə Vətənin özündə ictimai xitabət kürsüsü də ona bəs idi.

Qorxaqlar, yarasa kimi günəş işığından gizlənənlər təkcə onun gəlişindən yox, adının çəkilməyindən belə vahimələnirdilər. Çünki yaxşı bilirdilər ki, onun bircə çıxışı bəs edəcək ki, Şeyx Nəsrullahların simaları açılsın, mənfur maskalar yırtılsın, milli mənliliy olmayanlar, Vətən şərəfini, torpaq, xalq namusunu bir quruşa satanlar öz adları, ünvanları ilə çağırılsın. Onun bircə çıxışı bəs edəcəkdə ki, onu tanıyan xalq qorxmaz, qüdrətli bir insan, dəmir iradə, iti zəka sahibi kimi yaddaşında saxladığı [31-32] Böyük İnsan obrazına can, qan, hərarət, güc versin, arxasınca getsin.

... Böyük İnsan gözlərini bir az da uzaqlara zillədi. Vətənin qızaran, səmasına qan çilənən günlərinə boylandı. Axı xalq bu qəzaya düşməyə bilərdi. İmperiyanın dağılmasını vaxtında görməmək siyasi korluğun son həddi idi. Keçidləri ehtiyatla ötmək, emosiyaları coşmuş kütləni düzgün məcraya yönəltmək üçün xalqa oğul, sərkərdə lazım idi. Bu oğulun gəlişini isə hər vəchlə ləngidirdilər. Özlərinin isə bacarıqsız, küt, korafəhm olduqlarını dərk edə bilmirdilər. Ümumdünya siyasi zəlzələsi imperiyanın hökmünü vermişdi. Özlərini lider adlandıranların, ölkəyə rəhbərlik edənlərin bunu dərk edə bilməməsi iqlat faciə idi.

... İmperiyanın mərkəzində, fitnə-fəsadların hazırlandığı nüvədə qorxmadan, çəkinmədən cəlladları ifşa edən çıxış dünyanı heyrətə gətirir. Cəlladlar vahiməyə düşür. [32-33] Böyük İnsanın bütün gücü yenidən boy göstərir. Dünya bu səsi eşidir. Dünya onun simasında Azərbaycanı görür.

Böyük İnsan həyatın siyasi ahənginin düzgün tutulmamasından Vətəndə coşmuş emosiyalar dalğasının hansı sahilləri döydüyünü əla görürdü. O çox gözəl bilirdi ki, bu nəhəng insan ümmanına baş vurandan sonra axarı düzgün istiqamətə yönəldə biləcək.

Böyük İnsan bu duyğularla Vətənə qayıdırdı, tanıdığı, yol göstərdiyi, ruh verib qanadlandırdığı adamların yanına, siyasi həmkarlarının, bir çoxlarını özünə həmfikir bildiyi soydaşlarının yanına. Sırası vətəndaş hüquqlarını təmin edib yaşamağa qayıdırdı. Həm də Vətənə həyan olmağın vaxtı idi.

Böyük İnsan həyatın müdriklik dərslərini kifayət qədər əxz etmişdi. Onun keçdiyi yol artıq özü zəngin müdriklik, aqillik [33-34] məktəbi idi. Ona görə də hər cür soyuqluğa və biganəliyə qarşı hazır idi. Heç bir xüsusi imtiyaz və münasibət ummaqdan söhbət gedə bilməzdi. Eyni zamanda böyük siyasətin korifeyi kimi Vətənə qayıdışının hakimiyyət hərislərində necə əhval yaradacağı da ona bəlli idi.

Böyük İnsan həyatı boyu müşahidələri, iti ağı və zəkası ilə sezdiklərinin necə həqiqət olduğunu görmüşdü. İndi də düşüncələrinin, təəvvürlərinin həqiqət olacağına əmin idi. Əlbəttə, bir insan kimi belə arzulamazdı. Ancaq dahianə uzaqgörənliyə kim qadağa qoya bilərdi?! Nəhayət, həyəcanlı anlar arxada qalır. Dəmir iradə və soyuq baş bu həyəcanların qarşısına siper çəkmişdi.

Böyük İnsanı şəhərə buraxmadılar. Bu, tarixdə görünməmiş haqsızlıq idi. Özünün tikib-qurduğu, həyatının 10 ildən çoxunu bilavasitə rəhbəri olduğu Vətənin — yaşa- [34-35] maq, yaratmaq haqqı olduğu doğma yurdundan paytaxtına gəlməyə qoymadılar. Halbuki bu şəhərdə onun gənclik xatirələri vardı. Bu şəhərin əmin-amanlığı üçün, təhlükəsizliyi üçün, insanların firəvanlığı, rahatlığı üçün yuxusuz gecələr keçirmiş, ömrünün ən sağlam, gümrah günlərini bu şəhərdə qoymuşdu. İndi onun qabağını kəsənlər hərəkətlərinin motivini belə izah eləməkdilər. Bunlar o kəsənlərin tapşırığı idi ki, onlar Böyük İnsanın özündən həmişə yaxşılıq görmüşdülər. Ancaq bir vaxtlar həmin adamlar onun bircə baxışı,

üzünün bircə cizgisi ilə onu duymağa çalışır, tapşınqlarını əlüstü yerinə yetirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. İndiki hərəkətləri onların keçmişləri ilə təzad təşkil edirdi. Buna nə ad vermək olardı? Bəlkə də, Böyük İnsanın qüdrətini tərənnüm edən bu qeydlərin arasına insanlığı utandıran, xəcalət hissi yaradan həmin sözləri yazma- [35-36] ğa lüzum olmazdı. Ancaq insanlığın gələcəyi nəminə həmin məqamların üstündən sükutla keçmək sadəcə heç bir vicdani ölçüyə sığmır. Qoy gələcək nəsillər yaxşı bilsin: Böyük İnsan doğma xalqını ağ günlərə çıxarmaq üçün gecəli-gündüzlü yorulmadan, usanmadan çalışır, çalışır... Xalqının dərdi öz dərdinə, əzabları öz əzablarına çevrilir: Xalqının ürək ağrılarını yaralı quş kimi öz ürəyinə köçürür. Bu ağrılar, bu əzablar izsiz ötüşmür, onun Qarabağsız dərddə ürəyinə çat salır... Eh, dəfələrlə ürəyini qırıblar, ürəyini yaralayiblar; acı bir gülüş qopdu dodaqlarından. O, özünə gülmürdü. Həyatın amansızlığına gülmürdü.

Böyük İnsan sadələvh deyildi. İnsanların həyatın keçməkeşlərinə dözməyib sınımlarına təəssüf edirdi. Gülüşü də faciəyə gülüş idi. Çünki özü faciə qəhrəmanının vəziyyətinə düşmüşdü. Bütün ictimai mühitə qarşı [36-37] tək bir insanın xarakteri döyüsməli idi. Sanki hər şey təzədən başlanırdı. O, başa düşürdü ki, təkə mübarizə aparmaq yox, sadəcə yaşamağın özü də bundan sonra problem olacaqdı. Baş verənlərə onun gülüşü cavab idi. Bu gülüş onun bütövlüyünün, xarakterinin, sərtliyinin, şəxsiyyətinin sarsılmazlığının təsdiqi idi. Taleyin sərt döngələrinə tam hazır olan Böyük İnsan zəifliyə, ruh düşkünlüyünə qapıla bilməzdi. O, dahi taktik və strateq olduğuna görə bütün çıxılmaz vəziyyətlər üçün ehtiyat variantlar fikirləşmişdi. Bu da taleyin qismətidir. Xalqına yaxın olmağa, canından artıq sevdiyi Vətənə kömək eləməyə, dayaq durmağa ona imkan vermirdilər. O, layiq olduğu zirvəyə çox uzaqdan, lap yolun başlanğıcından, həmişə sevdiyi, sonsuz məhəbbət bəslədiyi sırayı adamların — xalqın təkidi və tələbi ilə gəlməli oldu. [37-38]

Qorxaqların, cılızların birliyi sürünü xatırladır. Bu birlik cılız niyyətlər xatirinə yapılır. Bu birliyi — əgər ona birlik demək mümkünsə — təşkil edən fərdlər çox amansız və yırtıcı olurlar. Qorxaqlığın və cılızlığın tərs üzü budur. Böyük İnsan bu tiplərin iç üzlərinin tezliklə faş olacağına, onların layiqli cəzalarına catacaqlarına əmin idi. Həmişəki kimi bu zənnində də yanılmamışdı. Bilirdi ki, həyat heç bir haqsızlığı və ədalətsizliyi bağışlamır. Ədalətsizləri, haqsızları qanun cəzalandırmağa geciksə də, Tanrı cəzalandırır, həyat lənətlə damğalayır.

İnsan iradəsindən kənar olan nə varsa, zaman və məkan həddlərini aş bilməz. İndi bir çox həqiqətlərin öz yerini tapması üçün vaxt lazım idi. Yaramazlar, daha dəqiq desək, yarasa xislətlilər Böyük İnsanın işığından xilas olmaq istəsələr də, bu mümkün olmayacaq. Ancaq bunun üçün də [38-39] vaxt lazım idi. İnsanları aldadan, Böyük İnsanların müsbət obrazını dağıtmaq üçün xalqa hər cür şirin vədlər verənlərin sonunu göstərən zamanı gözləmək lazım gəlirdi. Bu, o demək deyildi ki, əlini qoynuna qoyub gözləməlisən, zaman özü çatanda sən qolundan yapışıb ayağa qaldırsın.

Böyük İnsanın təbiətinə bu ədalət yad idi. O, həmin vaxta qədər taleyinin qanunauyğun axarı kimi haqlı bildiyi və bildiyində yanılmadığı həqiqətlər üçün mübarizənin ön cərgəsində dayanacaqdı. Onun beyni, zəkası belə gərgin məqamlarda özünün fenomenal, qeyri-adi gücə malik olduğunu dəfələrlə göstərmişdi.

Ata yurdunda, valideynlərinin uyuduğu torpaqda onu sonsuz məhəbbətlə qarşıladılar. Sadə insanların doğmalığı, can yağı, hər addımına qurbanlar kəsilməsi göstərirdi ki, bu torpaq axıracan ona həyan olacaq, gələcək mübarizələri üçün ona ruh verə- [39-40] cəkdir. Zirvədən enmiş qartalın ürəyi zirvə üçün atlanarsa, qanadları sağlamdırsa, o, həmin ənginliyə yenidən pərvazlanacaqdır. Ümumiyyətlə, müdriklərin dediyi kimi, uçmaq üçün yarananlar sürünə bilməzlər. Onun bədxahları bu vacib həyatı şərti unutmuşdular. Unutmuşdular ki, Azərbaycan səmasında, Qoca Qafqazın zirvələrində pərvazlanmış, qanadlanmış qartal bu səmada qanad çalmağı qadağan edə bilməzlər. Çünki onun uçduğu səmalar da, qonduğu zirvələr də əlçatmazdı. Oranı Böyük İnsan öz gücü, qüdrəti, xalqdan gələn istək və məhəbbəti ilə fəth edib.

... Böyük İnsanın sifətinə müqəddəs bir nur çilənmiş, gözlərində parlayan işıq seli yolumuzu aydın, rəvan etmişdir. Qurduğu dövlət sarayının özülləri sarsılmaz sütunlar üstündə bərqərar olmuşdu. Memarı yaşadan əməlləridir. İndi zamanın keçmiş adlanan tərəfində qalmış o iztirablı günləri [40-41] beləcə təfərrüatıyla xatırlamağa dəyərdimi...

Böyük İnsan düşünürdü. Həmin uzaq əyalətdən paytaxta diqqətlə baxırdı. Burada gedən prosesləri ən incə məqamlarına qədər izləyir, tərəfdarlarını, əleyhdarlarını, səmimi və qeyri-səmimi olanları saf-çürük edirdi. Yeni sabahlar gəlir və onu xalqın tərəfində durmağa, ədalətli mübarizəyə qoşulmağa səsləyirdi. Dayaq nöqtəsi var idi. Müdriklər demiş, dayaq nöqtəsi varsa, dünyanı yerindən tərpətmək olar.

... Gələcək böyük hadisələrin təməl daşı qoyulurdu.

Böyük İnsanın yeni həyəcanları, kövrək hissləri, bəlkə də qeyri-adi duyğuları ona gələcək həyatının sıldırımlarından, dəhşətli konyonlarından, taleyində heç vaxt yaşamadığı çətinliklərdən xəbər verirdi. Bu hisslər insana əcdadlarından, milyon illərin arxasında amansız təbiətlə üzbəüz qalan [41-42] insanın özündən miras qalıb. Bu, hardasa insanın baş verə biləcək təhlükələrə qarşı müdafiə reaksiyası idi.

Böyük İnsan sədaqəti bəşər övladının ali keyfiyyətlərindən hesab edir. O, siyasi Olimpın zirvəsinə yenidən qayıdandan sonra bir vaxt həmin sadə insanların ona necə sədaqət göstərmələrini dəfərlərlə xatırlayacaq. Və öz qəlbində bunu yüksək ehtiram mərtəbəsi kimi qoruyacaqdı. Böyük İnsan mənəviyyəti saf, ləyaqətli, istedadlı, insanlığa, bəşəri dəyərlərə sədaqəti qoruyan insanları həmişə yüksək qiymətləndirir.

Böyük İnsanın uzaq əyalətdə yeni həyatı başlayırdı. Görüşlər, ziyarətlər, qısa istirahət günləri ötən kimi sərt rejimli fəaliyyət proqramı müəyyən etdi. Yaxın taktiki məsələləri planlaşdırdı, xüsusi əhəmiyyət kəsb edən və ilk baxışdan əhəmiyyətsiz görünən, yaxud az əhəmiyyət kəsb edən [42-43] heç nəyi nəzərdən qaçırmadı. Hələ ilk gəncliyindən əsaslarını mükəmməl öyrəndiyi elmlərin ayn-ayrı sahələri, tarix və siyasət, keçmişi təfərrüatına qədər möcüzəli yaddaşında təzələmək bacarığı bu işlərdə karına gəlirdi. İnsanlarda — hətta öləri söhbətlərdə, səmimi görüşlərdə vaxt nə qədər qısa olsa da — onun şəxsiyyəti və parlaq obrazı dərin iz buraxırdı. Onunla bircə dəfə yaxın ünsiyyət və təmasda olan bir şəxs ömrü boyu onu yaddan çıxara bilməzdi. İnsanlar onun zəngin biliyinə, qeyri-adi yaddaşına heyran idi. Az qala 50 il əvvəlki ilk gənclik dövrü ilə bağlı hadisələri yada salarkən dəqiqliyinə qədər, ayrı-ayrı adlara qədər təfərrüata varə bilməsi onunla görüşənləri heyratə gətirirdi.

Böyük İnsan ilk addımlarını hardan, nədən başlayacağını dəqiqləşdirir. Qarşıya çıxacaq maneələri aydınlaşdırırdı. [43-44]

Problem olacaq nə varsa, dəfərlərlə təhlilə çəkilir. Böyük İnsanı zəfər yolu ilə qələbələrə aparan, adını öz sağlığında əbədləşdirən, onu xalqının xilaskan edən, Vətəninə şöhrət gətirən qələbələrinin kökünü, bəlkə də, burada axtarmaq lazımdır. Şübhəsiz ki, onun həyatının bütün məqamları, bütün anları öyrənilməlidir. Onun bütün siyasi fəaliyyəti gənclik üçün, gələcək nəsillər üçün orijinal tarix kitabıdır, silinməz, pozulmaz abidədir.

Bütün bunları dərindən araşdırmaq, təhlilə cəlb etmək, əlbəttə, gələcək tarixçilərin, siyasətçilərin, filosofların, psixoloqların — bütün tədqiqatçıların vəzifəsidir. O da qeyd edilməlidir ki, Böyük İnsanın tu-fanlara sinə gərən həyatı zaman-zaman tərənnüm olunacaq, şənlinə nəğmələr oxunacaq, qurduğu əzəmətli Dövlət Sarayının yenilməzliyi və müstəqilliyi əbədi olacaq. Bu Dövlət Sarayının memarı kimi əbədi yaşarlıq haqqı qazanacaqdır. [44-45]

Böyük İnsan üçün siyasi fəaliyyət meydanında əhəmiyyətsiz heç nə yoxdur. Bu meydanda o, dostu da yaxşı görür, düşməni də. Bədxahları da diqqətdən qaçırmır, rəqibləri də. Uğurlarından arxayınlaşmaq, müvəffəqiyyətlərindən sayıqlığı itirmək onun təbiətinə yaddır.

Ona görə də ilk başlanğıcdaca siyasi mühiti təfərrüatına qədər öyrənirdi. Kimin kim olduğunu, iddialarını, məqsədini, hansı qüvvələri təmsil etdiyini, qabiliyyət və imkanlarını, nəyə və kimə arxalandığını, xarakterini — bütün bunları diqqətlə öyrəndi. Bir neçə aydan sonra artıq mürəkkəb məsələləri qeyri-adi dəqiqliklə də həll etdi. Onun analitik təfəkkürü yeni şərait üçün kifayət qədər silahlanmışdı.

Paytaxtdan uzaq əyalətdə insanlar ona sığındılar. Ən ağır, çətin günlərini birgə yaşadılar. Böhranın, maddi çətinliklərin, düşmən hədələrinin, blokadanın məngənə- [45-46] sində boğulan əyalətin bütün ağrı-acılara şərik oldu. Ən aşağı həyat səviyyəsinin sıxıntılına ona inanan insanlarla bərabər sinə gərdi.

Əyalətin səlahiyyət sahibi kimi paytaxta gəldi. Artıq bütün Azərbaycan onu dinləməyə hazır idi. Həm də daha onun danışacağı kürsünü gizləyə bilməzdi. İşıqdan qorxan yarasalar yenə vahimə içindəydilər. Ancaq Böyük İnsan yeni zamanın tələbləri ilə bağlı təkliflərini, özünün prinsipial mövqeyini bildirməkdən çəkinmədi. Çox təəssüf ki, qonşu dövlətlərlə gərgin münasibətdə olan ölkənin başbilənləri nəinki ona axıracan sərbəst danışmaq imkanı vermədilər, hətta ona qarşı yeni hücumlara başladılar. O isə buna hazır idi. Artıq Böyük İnsanı yolundan heç nə döndərə bilməzdi.

Böyük İnsan həm də görürdü ki, artıq bu şöhrət və sərvət düşgünlərini heç bir milli [46-47] mənafə narahat eləmir. Onlar sağlam düşüncə tərzindən çoxdan uzaqlaşmışlar.

Böyük İnsanın keçmiş silahdaşlarından bir çoxlarının açıq-aşkar qabalığı, şəxsən onun özünə yox, onun şəxsinə haqqa və ədalətə qarşı çıxmaları ürək göynədən mənzərə idi. Bu, ən azı onların mənsub ol-duqları xalqın mənəvi dəyərlərinə arxa çevirmələri demək idi.

Böyük İnsan fikrini dəqiq əsaslandırılmış dəlil və sübutlarla aydın şəkildə ifadə etsə də, prinsipsiz adamlarla, mənəvi şikəstlərlə heç bir mübahisəyə getmədi. Ümumiyyətlə, mübahisə özünə hörmət etməyi bacaran, müəyyən hazırlığı olan, müqəddəs sayılan dəyərlərə tapınan adamlarla aparılır. Antik filosoflar

demişkən, həqiqət mübahisələrdə üzə çıxır. Əsl həqiqət isə çox ağır yükdür. Buna mənəvi-psixoloji hazırlığı olmayan adamlar davam gətirə bilməzdilər. Çığır-bağırdan başqa əlindən [47-48] heç nə gəlməyənlər mübahisəyə layiq deyildilər.

Böyük İnsanın Milli Məclisdəki həmin çıxışı dünya siyasət tarixinin ən parlaq səhifəsi olduğu kimi, natiqlik sənətinin də zirvəsi sayıla bilərdi. Həmin gün sözün həqiqi mənasında xalqın vəkili danışdı. Onun bu parlaq nitqində xalqın istək və arzuları ifadə olunurdu. İllər keçəcək, natiqlik sənətinə yiyələnmək istəyənlər üçün həmin nitq əyani vasitə, ən dəyərli nitq parçası kimi nümunə olacaqdır.

Ona deyirdilər ki, özünü oda atır. Zaman dəyişib. Bəlkə, heç nəyə qarışmasın. Böyük İnsan bu mövqe ilə — vicdanın ağzına daş basmaq mövqeyi ilə barışa bilməzdi. Həyatının ən enerjili, ən güclü çağlarını sərf edib tikib-qurduğu Vətənin necə uçuruma getdiyini görməmək, bəlkə də, özünü görməzliyə vurmaq sadəcə, mümkünsüz idi. Həyatı boyu əxz etdiyi sağlam, mənəvi [48-49] prinsiplərə arxa çevirə bilməzdi. Onu danışmağa məcbur edən ürəyi — ürəyinə köçürmüş olduğu Vətən — Ana idi. Üst-üstə vurulan yaralara artıq dözə bilməyən Ananın göylərə bülənd olmuş fəryadlarını oğlu eşitməşəydi, onun imdadına kim yetə bilərdi?

Zaman qatarı isə şütüyürdü. Yeni minilliyin gəlişinə doğru onun dayanacaqsız yolundakı hərəkətini insan övladı saxlaya bilməzdi. Əyalətin sərt kontinental iqlimində siyasi, iqtisadi böhran sıxıntılarını özünün böyük siyasi təcrübəsi ilə yaşadı. Əyalət artıq nəfəs alırdı. Bütün ölkə — Azərbaycan isə həlli müşkül problemlərin qarşısında məzlum bir vəziyyətdə qalmışdı.

93-cü ilin soyuq yayı başlayırdı. Xalq üşüyürdü. Xalq düşdüyü çıxılmazlıq girdabında boğulurdu. Xalq «mənim xalqım» deyənlərin fərsizliyini, bacarıqsızlığını [49-50] görüb aldadıldığını dərk edir, təəssüflər içində boğulur, yaxınlaşan fəlakət tufanından necə sovuşmağın yolunu görmürdü. Xalq iliyinə qədər donurdu. İnsan övladı tarix boyu yayın qızmarında bu qədər üşüməmişdi. Böyükdən kiçiyə — hamının gözləri ona zillənmişdi. Ən amansız rəqibləri, dostları, hətta düşmənləri də yaranmış xaosdan, dünyanın heç yerində analoqu olmayan bu qarmaqarışıqlıqdan ancaq onun baş çıxara biləcəyinə inanırdılar. Namərdlər susub qınlarına çəkilmişdilər. Xalqın qınağından, xalqın tənəsindən qorxub dinə bilmirdilər: «Əgər bacarırsa, qoy gəlib ölkəni vəziyyətdən çıxarsın». Həm də bununla Böyük İnsan bir daha sınağa çəkilirdi. Allahın özünün belə baş açmadığı, hər şeyin kəllə-mayallaq olduğu bu vəziyyət bənzəri olmayan yırtıcıya çevrilib insanların gələcəyə inamını, iradəsini yeyirdi. [50-51]

Böyük İnsan xalqın ümid çağırışlarını eşitməyə bilməzdi. O, xalqının, onun adını uca tutan, onu layiq olduğu mərtəbədə görmək istəyən səmimi insanların çağırışı ilə artıq Vətəni boğazlayan fəlakətlə döşdöşə gəlirdi.

Tarix Böyük İnsanın qarşısına yeni missiya qoyurdu. Bütün ömrü boyu apardığı mübarizələrin ən amansız və həm də ən şərəfliyi başlayırdı. Təyyarə meydanından ali iqamətgahlara, oradan Gəncəyə, yenidən paytaxta... ən təhlükəli yollar boyu xalq hayqırırdı: «Böyük İnsan, bizi bu bələdan qurtar!»

Böyük İnsan addımlayırdı. Cılızların, namərdlərin, bədxahların əli isə tətikdə idi. Hədəf xalqın görün gözü, düşünən və düşündürən beyni, vuran ürəyi, xilas məşəli, millətin Atatürk timsallı Atası idi. O isə demək olar ki, heç bir mühafizəsi olmadan ən ağır nöqtələrdə xalqın səsinə [51-52] eşitməkdən, xalqın mənəvi dəstəyini duymaqla acı və dəhşətli həqiqətləri öz gözləri ilə görməkdən çəkinmirdi. Əli tətikdə olan cılızlar, namərdlər isə ona böyük xalq məhəbbətini görür, xalqın qəzəbindən də qorxurdular. Böyük İnsan odun içindən keçib Vətənin, Böyük Ananın qolundan yapışdı. Vətən — Ananın gözlərinə işıq, dizlərinə təqət, qollarına qüvvət gəlirdi.

Dərəbəyli, özbaşınalıq qanunları ilə yaradılmış silahlı dəstələr son imkanlarına, ən alçaq xəyanətlərinə rəvac verdilər. Torpaqları, dinc əhalini, silahsız xalqı quduz düşmənlə üzbəüz qoyub qaçdılar. Bir-birinin arxasınca düşmənlə təslim edilən bölgələrin qaçqın düşən əhalisi susuz, ilan mələyən çöllərdə çadırlara sığındı.

Xalq hər yerdə həmin namərdləri lənətlə damğalayırdı. Bu, onların ifşası idi. Tarix səhnəsindən, siyasət səhnəsindən bu cür [52-53] biabırçılıq və şərəfsizliklə getməyin bəlkə də təkrarı heç vaxt olmayacaq.

Böyük İnsan ona arxalanan xalqı, ondan kömək uman milləti ilə birlikdə bu sınaqlara da dözdü. Bədxahların, bəsirət gözləri bağlananların əksinə olaraq, Vətənin müstəqilliyini qorudu. Onu bir daha imperiyanın qanlı caynaqlarına verməyəcəyini bəyan etdi. O, açıq döyüşə çıxdı. Xaricdən qıcanmış dişləri diplomatiyasının, siyasi təcrübəsinin, ağlının gücü ilə qırdı. Düşməni gördü ki, bu sipər qırılan deyil. Böyük İnsan eyni vaxtda bir neçə cəbhədə vuruşurdu. Xəcalətdən ölməyib, ölkəni düçar etdikləri fəlakətə görə utanmadan yenidən boşboğazlıq edənlərə cavab verməyə də vaxt tapdı. Yersiz və yurdsuz qalan insanları qabaqdan gələn sərt qışdan qorumaq üçün yollar aradı. İnsanları son güclərini səfərbər etməyə çağırırdı. İmkanlıları rəhmə, humanizmə səslədi. Azərbaycan həqiqətlərini [53-54]

bütün dünyaya car çəkdi. Aşkarlığa, demokratiyaya, qanunların aliliyinə arxalanıb lazım gələndə sərtlik göstərdi. Bütün idarəetmə pulqlarını əlinə alıb təşəbbüsü öz üzərinə götürdü. Tədricən mövqə üstünlüyünə nail oldu. Dərəbəyliyi, özbaşınalığı aradan qaldırmaq, qanuni hakimiyyəti bərqərar etmək üçün qətiyyətli addımlar atdı.

Faciə və çıxılmazlıq içində çırpınan insanların düşar olduğu bəlaları görəndə kövrəlsə də inamını, yaxşı tanıdığı xalqın son anda dirçələ biləcəyinə gümanını itirmədi.

Böyük İnsan öz ölkəsinin xoşbəxtliyi naminə bütün gücünü sərf edəcəyinə, bunun üçün son damla qanına qədər mübarizə aparacağına and içdi. Konstitusiyanı başı üzərinə qaldırdı. "Qurani-Kərim"ə əl basdı. Diz çöküb üçrəngli bayrağı öpdü. O bayrağı ki, burnunun ucundan o tərəfi görməyənlər bir vaxt qəbul elə- [54-55] mirdilər. O dövrdə Böyük İnsan həmin bayrağı əyalətdə qaldırmışdı...

Böyük İnsan öz ölkəsini və xalqını sivil dünyanın yoluna çıxarmaq üçün ağla sığmayan, ancaq qüdrətli insanların dərk edə biləcəyi böyük işlər üçün yol açdı. Dərəbəylik, özbaşınalıq, quldurluq və cinayət yolu tutmuş silahlı adamlar yığını əvəzində nizami ordu quruculuğuna başladı. Yeganə bazis onun ağılı, təcürbəsi, ona inanan xalqının dəstəyi idi.

Böyük İnsan Dövlət Sarayını qurmağa başladı. Özüllərinə qədər sarsılmış, köhnə, artıq tarixə qovuşmuş ictimai quruluşdan miras qalmış divarlar da çat vermiş, yeni təfəkkür dövrü üçün demək olar ki, yararlı heç nə qalmamışdı. Bütün bunlara baxmayaraq, o, özünü böyük sərvət sahibi hesab edirdi. Hələ bir il əvvəl ona üz tutan, onun proqramını qəbul edən, ona dəstək verən ziyahların, sədaqətli insanların in- [55-56] tellektini, gücünü özünün sərvəti hesab edirdi.

Xarabazarlığa çevrilmiş ölkənin maddi sərvətlərini də xalqın malına çevirməklə dirçəlməyin yollarını aramaq, tapmaq lazım gəlirdi. Bunun üçün birinci növbədə bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun gəlməyən sovet təfəkkür tərzindən uzaqlaşmaq lazım idi. Ölkədə böyük islahatlar — bəzən müqavimətlə üz-üzə gələn islahatlar aparılmalı idi. O, hamını, birinci növbədə yeni dövlətin qurucularını mənəvi-psixoloji cəhətdən buna hazır olmağa çağırırdı.

Neft müqavilələrini — Əsrin müqaviləsini bağladı. Bu, artıq ölkəni iqtisadi cəhətdən dirçəltməyin başlanğıcı demək idi. Bu, yeni neft strategiyasının həyata vəsiqə alması, böyük memarın Azərbaycanı iqtisadi böhrandan çıxarmaq üçün ən cəsarətli, ümumdünya miqyasında təqdir olunan ən böyük addımı idi. Böyük İnsan [56-57] bütün şəkkakların, boşboğazların müqavimətini qırdı. Xalqı özünün maddi sərvətlərinə sahib edəcək yola çıxardı.

Böyük İnsan heç nəyi nəzərdən qaçırmırdı. Yaxşı bilirdi ki, təzədən hakimiyyətə qayıtmaq niyyətindən əl çəkməyən hərislər xalqın başında «qoz qırmaq» üçün hər cür vasitələrə əl ata bilirlər. Bəli, cıdanı çuvalda gizlətmək mümkün olmadığı kimi, görünür, elin dediyi «qozbeli qəbir düzəldər» müdrik deyəmi də öz həqiqətini bütün zaman boyu qoruyacaqdır. Bəlkə də qaytardılar — Allah Mirzə Cəlilə rəhmət eləsin — xülyası ilə nəfəs alan avantüraçılar ölkəni parçalamağa, suları bulandırmağa cəhd göstərdilər. Xanlıq üsul-idarəsi ilə parça-parça bölünmüş Azərbaycan dünyanın yeni siyasət düzənində öz yerini tuta bilməzdi. Böyük İnsan artıq bir il əvvəl həmin soyuq yay günlərində bu niyyətlərin - ölkəni şimaldan və cənubdan hədələyən [57-58] bayquşların səsinə kəsmişdi. İndi yeniləri — vaxtilə qınına çəkilmiş avantüraçılar səslərini qaldırmaq istəyirdilər. Əllərində iti xəncər tutaraq Böyük İnsanın ürəyinə, kürəyinə saplamağa hazır dayanmışdılar. Ürək yaralansa, can əldən gedər. Ürək timsalmda hədələnən isə Vətən idi.

Böyük İnsan xalqa üz tutdu. Artıq gözü açılmış, ağı qaradan seçməyi bacaran xalq yenidən aldana bilməzdi. Xalq bütün varlığı ilə ona səs verdi. Bu dəstəyə söykənən Böyük İnsanın işığı Vətənin üstünə yeriyan zülməti kəsib-doğradı.

Böyük İnsan ölkənin əmin-amanlığını, ictimai-siyasi sabitliyini tam təmin etmək üçün ən gözlənilməz siyasi gedişlərlə bədxahları, ağıldan məhrum olduqları üçün gücə, silaha arxalananları mat vəziyyətində qoydu. Hələ də daxildə bu gücü qoruyub xalqın özünə qarşı çevirəcəkləri günü gözləyənləri də ifşa etdi. Artıq ölkənin kifayət [58-59] qədər sağlam güc nazirlikləri, sağlam əsaslar üzərində qurulmuş ordusu var idi. Böyük İnsan terrora, hər cür fitnəkarlığa əl atanları, daha dəhşətli cinayətlər törətməyə hazır olanları da ifşa edib zərərsizləşdirdi. Novruz bayramında belə qan tökməyə hazır olan dərəbəyləri məğlub edib tarixin ibrət küncünə atdı.

... Böyük İnsan gələcəyə baxırdı. Bu gələcəyin yolları isə keçmişdən, həmin təlatümlü, tufanlı, ağırılı, əzəbli keçmişdən gəlirdi. O keçmişdən ki, siyasətin əlifbasını belə bilməyənlər özlərini böyük siyasətin görkəmli xadimləri hesab edirdilər. Min illərdən bəri formalaşmış mənəvi dəyərlərin, xalqın, millətin əsas təyinedicisi dilimizin üstündə gülünc təcrübələr aparmağa, hətta onun adını belə dəyişməyə cəhd göstərirdilər. Böyük İnsan humanizmi, demokratik dəyərləri əsas tutaraq, elm xadimlərini, ziyahları, mütəxəssisləri [59-60] fikir mübadiləsinə çağırırdı. Onlara hökm etmədən dilimizlə — dilimizin adı ilə bağlı obyektiv həqiqəti dərk etməyə sövq etdi. Bizi birləşdirən varlığın — dilimizin bəkirəliyini qorudu.

Böyük İnsan azad sözün təminatçısı oldu. Demokratiyaya rəvac verdi. Onun həyatına qəsd etməyə hazır olan bədbəxt düşmənlərinə belə humanistlik göstərdi. Bütün pislikləri unuttu. Ancaq hamıya xəbərdarlıq etdi ki, Vətən — Anaya xəyanət edənlərə bundan sonra da aman olmayacaq.

Böyük İnsan valideynlik borcunu da unutmadı. Öz Vətəninə sevin, xalqın mənəvi dəyərlərinə arxalanan, dünyanın harasında olur-olsun, mənsub olduğu xalqı ləyaqətlə təmsil edə bilən övladlar böyüdü. Nəinki öz övladları, bütün xalq onu özünə ata bildi. Zəngin, mənəvi sərvətlər yaratdı. Bu sərvətlərin əsasında xalqa, Vətənə sevgi durur. «Kitabi-Dədə Qorqud»un [60-61] 1300 illik tarixinin təntənələri, Mövlanə Füzuli sənətinin sevgilərlə anılması, dünya azərbaycanlılarını bir araya gətirmək üçün təşkil olunan forumları yada saldıqca, Böyük İnsanın köksü qabarırdı.

Böyük İnsan yorulmur, usanmır. Bu müqəddəs yolda uzaq keçmişdən gələn əbədi gələcəyə gedən Azərbaycan adlı karvanın açacağı zirvələri xəyalında canlandırır. Bilir ki, qəlbində göynəyən ağrının məlhəmi Vətənin birliyi, bütövlüyü ola bilər. Xalqını birliyə, saflığa, bütövlüyə səslədi, əmin-amanlığa çağırdı. Tarixi ədaləti bərpa etmək, Vətənin işğal altına düşmüş, erməni qəsbkarlarının tapdağında olan Qarabağı azad etmək üçün hərbi-siyasi zəmin hazırladı. Və xalqına bəyan etdi ki, o, torpaqlarımızı sülh yolu ilə azad edəcəkdir. Əgər namərd düşmən bu mübarizədə uduzduğunu etiraf edib işğal niyyətlərindən əl çəkməsə, öz xalqını Ali [61-62] Baş komandan kimi, son və qəti döyüşə aparacaqdır.

Böyük İnsan dünyanı gəzdi. İnsanlara — qeyri-dinlərin və dillərin sahibi olanlara əsl həqiqəti çatdırdı. Kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu anlatdı. Millətlərin imzası olan ən ali sənədlərə öz millətinin imzasını da həkk etdi. Tarixi, cəhəngşüml əməlləri ilə təkcə özünə yox, öz xalqına, Vətəninə də böyük şöhrət gətirdi.

Onun yaratdığı dövlətkurma elmi heç vaxt dəyərini itirməyəcək bir sərvət kimi gələcək nəsillərə yetəcək, zaman-zaman yaşayacaq, öyrəniləcəkdir. Bu elmdən bəhrələnməklə, bu elmi öyrənməklə, indinin özündə belə bu sərvətə yiyələnmiş siyasi varislər nəslə yetişib. Onların ön sırasında Böyük İnsanın öz oğlunun da olması təkcə onu yox, bütün xalqı sevindirir. Xalq o vaxt yenilməz və qürurlu olur ki, onun fəxarət yeri, onun güvənə yeri olur. [62-63]

Böyük İnsan dayandığı zirvədən səhər günəşinə boylanın insanların nurlu, işıqlı, sevgi dolu çöhrələrini görür. Böyük İnsan uzaq yolların damarını kəsib əbədiyyətə gedən karvanın aydın sabahlarını görür. Bu zirvədən uzaq gələcəyə qədər uzanan zaman yolları açıq-aydındır.

Böyük İnsan öz xalqını fəlakət girdablarından xilas etdiyi, ayağa qaldırdığı kimi, xalq da onu ucaldığı zirvədən heç vaxt endirməyəcəkdir.

Min illər boyu filosofların, müdriklərin cavabını axtardığı sualı biz də vermişdik: Bir ömür insana bəs eləyərmi?

Böyük İnsan ömrünü yaşayanlar üçün bu sualın cavabını zaman özü verir... [63-64]

* * *

Ucalardan uca Tanrı onu qorudu. Yaxası yağılar əlində didim-didim olan Vətənin, taleyinə nadanların hökm elədiyi günahsız xalqın xatirinə Tanrı onu qorudu.

Böyük İnsan zirvədədir. Tarix və zaman bu zirvədən keçib gedir. Zirvədən dünya bütün əlvanlığı ilə görünür. 80 illik bir ömrün yolu Böyük İnsanı bu zirvəyə qaldırıb.

Zamanlar ötəcək, fəsillərin istisi-soyuğu bir-birini əvəz edəcək. Yazlar, payızlar dəyişəcək. Böyük İnsanın qalxdığı zirvənin çölü, çəmənli solmayacaq. Bu zirvə insan sevgilərindən, Vətən məhəbbətindən su içib əbədi bahar rəngini, əbədi bahar tərəvətinə qoruyacaqdır.

Zirvədən doğan günəş Azərbaycanın hər tərəfinə işıq salır. Bu işıq qitələri, materikləri kəsib keçən paralellər, meridianlar kimi taleyin hökmü ilə dünyanın hər tərə- [64-65] finə səpələnmiş soydaşlarımızın hamısının qəlbinə çatacaq, onlara özünün işıq payını əsirgəməyəcək.

Yolçu yolda, — deyib atalar.

Yolun uğurlu olsun, Böyük İnsan!

Biz gələcəyə işıqla gedirik! [65]

Bədii redaktor: *Abdulla Ələkbərov*
Texniki redaktor: *Səbinə Məmmədova*
Dizayner: *Arif Həsənov*
Korrektorlar: *Əli Mahmud, Sevinc Hacıyeva*

Çapa imzalanmış 27.03.2003. Kağız for-matı 70x90/32.
Ofset çapı.
Tabaşırli kağız.
Sifariş 44. Tirajı 1000.
Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi
«Gənciik» nəşriyyatı Bakı, 370001, H.Hacıyev küçəsi, 4.

«Təhsil» nəşriyyatının mətbəəsində
çap olunmuşdur. Bakı, 370073, Şəhriyar küçəsi, 6.